

ՀԱՄԱՐԱԻՐԵՐ

ՀԱՄԱՐԱԻՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԴՇԱՐՍԹԱԹԵՐԹ

ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

10 կոպէկ

Լոյս է տեսնում կիրակի օրերը

10 կոպէկ

ՌԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ տարեկան 4 հուլիս, կէս տարուան 3 հուլիս.
Արտատպման տարեկան 5 ա., կէս տարուան 3 ա.

ԽՄԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ թիֆլիս, Արտատպական հրատարակ. № 7.
Հեռախոս № 29.

Գլխավոր հասցեն — Тифлис, „Амбассадера“, Tiflis, Rédaction du journal
„Hambayabera“.

ՏԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝ ապրիլ 10 հոգէկ.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւտեան ժամը 10—2. բացի կիրակի և ամ օրերէն
Տպագրութիւնը ուղարկուած ձեռագրերը կարող են ենթարկուիլ փոփոխման և
կրճատման:

Տպագրութեան համար անյարժար ճանաչուած մեծ յօդուածները պակաս են
վեց ամիս խմբագրատանը, իսկ փոքրերն ամիսը պէս պնդուած:

Տպագրութեան համար անյարժար թղթակցութեանց և յօդուածների առթիւ
խմբագրութիւնն պարտաւոր չի համարում գրուած բացատրութիւններ տալ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԱՐԱԳՐԱԿԱՆ.—Ահաւոր վաճառի առջև.—Կոչ Ազգային Խոր-
հրդի կողմից.—Գինեւոյ Նազարբեգեանի հրամանը.—Խմբագ-
րութեան կողմից.—Այլեւ չկան սպաները, Յովհ. Մալխասեանի.
—ԳեղԱՐԻՆՍՏ.—(Բանաստեղծ.), Տիգրան Տէրունի,—Գաղկերիդ

առջև, Գ. Ղազարեանի.—ԳՐԱԿԱՆ ՏԵՑՈՒԹԻՒՆ, Ալ. Մանուկ-
եանի.—Կովկասի ազգերի համերայութիւնը, Լ. Թիթինճեանի.
—Մանաւոր հազարագրութիւն.—ԲՐՈՆԻԿՈՆ.—ՏԱՅՏԱՐԱ-
ՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

ԱՆՍԻՈՐ ՎՏԱՆԳԻ ԸՌՋԵԻ

Ռուսական մեծ յեղափոխութիւնը, իր մեղրամիսը
ապրիլուց յետոյ, այսօր կործանման է առաջնորդուած:

Այն լուսատու արեւը, որ ռուս յեղափոխականները
վառեցին լայնածաւալ պետութեան երկնակամարին, որով
ձգտում էին լոյս տալ, լուսաւորել, յեղափոխութեան կը-
րակովը վառել ամբողջ աշխարհը, այդ արեւը դժբաղդա-
բար մի քանի վախտ ու թոյլ ճառագայթներ արձակելուց
յետոյ, այժմ սկսում է խաւարել և իր հետ խաւարեցնել
շատ շատերը, որոնք կամայ թէ ակամայ նրա լոյսին էին
ապաւինած:

Մարում է ռուսական արեւը, մեռնում են իրար Ե-
տեկից ոսկեգօծ երազները, աշնանային ցրտից զարնուող
տերեւների նման, խաւարում է ժողովրդի՝ պատերազմի
դաժան ու արիւնոտ հարուածից ուժասպառ ժողովրդի
լոյսը, քանդուած են իրար ետեկից կուլպուրական ու քա-
ղաքակրթական այն բոլոր գեղեցիկ արժէքները, որոնք
շինուել ու կառուցուել էին երկար դարերի ու ծանր աշ-
խատանքի գնով:

Հսկայական պետութեան մէկ ծայրից միւսը ամեն
բան խառնուել է իրար, ամեն ինչ տակնուվրայ եղել,
մեռել է քաղաքական ոգին, հայրենասիրական հզօր շունչը:
Մարդկային յատկութիւններն ու առաքինութիւնները
չբացել են, կարծես ամեն մարդ մի մահաբեր ու ժանդ
թոյնով հարբել է ու այդ թոյնը այնքան է մտել ու խառ-
նուել արեան հետ, որ մաշել ու այլակերպել է նրան:

Ուր է առաջնորդում մեզ այս մարդկային, հասա-
րակական ու անհատական բոլոր արժէքների խորտա-
կումը: Դէպի մեր այս անհաշիւ, անզուսպ ու կործանա-
բար արշաւը...

Ռուսաստանի խորքերում տիրող այն կոծութիւնից ու
անաւոր անկուճներից բարեբաղդաբար մինչև օրս կովկասը,
այդ գեղեցիկ ու բարդաւաճ երկիրը, զերծ էր մնացել:
Այստեղի ժողովուրդները ցոյց տուցին իրենց քաղաքա-
ցիական հասունութիւնը, մնացին հանգաւոր, բնականոն
ու արձագանգ չտալին այն անեղ ու քաղաքացիական
կոիւնքերին, որ այս բռպէթ մզում է Ռուսաստանում,
որտեղ երէկուայ խաղաղ ու աշխատասէր քաղաքացին
թողած իր առօրեայ հոգսերը, իր կուլտուրական խաղաղ

աշխատանքը, մի կոյր ու ճակատագրական ուժից մղվելով բազուկ է բարձրացնում իր հարազատ եղբոր դէմ. խմում է նրա արիւնը, կործանում ու գետնաթափում անում նրա օջախը, նրա ստացուածքը, առանց մշտածելու որ ահեղ թշնամին մինչև ատամները զինուած, պատրաստ կանգնել է իր դռան առջև, հայրենիքի ծոցում և ատամները կրճատացնելով շարունակ առաջ է գալիս անկաշկանդ:

Կովկասեան ժողովուրդները սակայն մինչ օրս պահանջներ իրենց պաղարիւնութիւնը և մի քանի մանր պատահարները չհաշուած, նրանք Յապին իրենց քաղաքացիական պարտքի ու գիտակցութեան ստաբիլիտետը վրայ:

Մինչև այժմ էլ կովկասեան ճակատը Յապ անփոփոխ, թշնամին՝ որ աւելի ուժասպառուած, ծուռացած ու յոգնած է, չփորձեց կամ չկրցաւ մի բան անել, առաջանալ: Ռուս զինուորը, որի հետ միացած հայ և վրացի մարտիկները անխափան կատարեցին իրենց հայրենասիրական վսեմ պարտքը, զիմացան պահանջներ ճակատը:

Բայց դժբաղդարար բուշնիկական կործանարար պրոպագանդան, ինչպէս Ռուսաստանում, այստեղ Կովկասեան ճակատում ևս կատարեց իր սե գործը, տուեց իր դառն պտուղը...

Ռուս զինուորը քաշուած է ճակատից, թողնում է այնքան արիւնով ու զոհարարութեամբ զբաղուած հողը, կոնակ է դարձնում, գնում է իր տունը: Ծակատը հետզհետէ մերկանում է, խրամատները դատարկուած. թշնամին քաջ տեղեակ բոլոր այդ իրեն համար խիստ նըպաստաւոր անցուդարձերին, տենդային պատրաստութիւններ է տեսնում, կազմաւորում է իր քայքայուած և ուժասպառ բանակը, խիստ պահանջներ է դնում, արհաւիրք է սպասում Կովկասին...

Ամբողջ Անդրկովկասը և նրա սգաւախոհ ու այլատարր ժողովուրդը գտնուած է ծանրագոյն ու ահաւոր վտանգի առջև: Անդրկովկասի հանրապետութեան, ժողովուրդների գոյութեան ու ինչքին մեծ հարուած է սպասուում:

Ինչը կարող է փրկել Կովկասի այդ տարերային ու մօտալուռ աղէտից, ինչը կարող է մեր գեղեցիկ հանրապետութիւնը, մեր գեղածիծաղ երկիրը, մեր գոյութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը ազատել թշնամու խօլարձակ և աւերիչ արշաւից...

Միայն մի բան: Կովկասեան բոլոր ժողովուրդների համերաշխութիւնն ու եղբայրութիւնը:

Եթէ Կովկասում—թիկունքում—անխախտ Յապ յեղափոխական կարգը, ազգերի համերաշխ ոգին, կարելի է լիովին վստահ լինել, որ ճակատից այլևս մեծ վտանգ չկայ, մեր մի բուն հարազատները, մեր կտրիճները մինչև իրենց տրեան վերջին կաթիլը պիտի պաշտպանեն ֆրոնտը և պիտի ազատեն մեզ վերահաս աղէտից:

Ծակատում թշնամու բիրտ ոյժին կուրծք տուող մեր հարազատների օգնութիւնն ու տոկունութիւնը ձեզանից է կախուած, ձեզանից, մզ Կովկասի ազատ ժողովուրդներ: Որքան դուք թիկունքում պաղարիւն լինէք, շտարուէք թշնամու լրտեսական ցանցից, նրա փն ու պարապ խոստումներից, պահէք ու պահպանէք համերաշխութեան սրբազան դրօշակը, այնքան ճակատը կը լինի ամուր, երկաթի ու բրոնզի պէս կանգուն և մեր գեղեցիկ, մեր ամենիս սիրելի երկիրը ազատ կը լինի ամեն պատուհասից:

Մենք գիտենք, որ դառնութեան ամենամեծ բաժակը պիտի խմի հայ ժողովուրդը, դարեւ շարունակ ծուռացող արիւնաքամ և ուժասպառ ժողովուրդը. որ այս համաշխարհային պատերազմի ընթացքին այնքան ծանր զոհեր տուեց, այնքան մեծ արհաւիրքի ենթարկուեց:

Այժմ նոյն այդ ժողովուրդն է ենթակայ մեծ արհաւիրքին, նրա Ֆիդիքական գոյութիւնն է դրուած ամենից աւելի զոհաօճանին վրայ...

Հայ ժողովուրդը, ինչպէս միշտ, նոյնպէս և հիմա արիարար ու անդաւաճան պիտի կատարի իր սրբազան պարտքը՝ հայրենիքի պաշտպանութիւնը: Հիմի էլ լուռ ու անվրդով պիտի տանի իր ծանր խաչը և պիտի թափի իր դաւակների թանկագին ու կշռուած արիւնը...

Բայց հայ ժողովուրդը ոչինչ չի կարող անել, չի կարող փրկել իր Ֆիդիքական գոյութիւնը միայնակ, եթէ երբէք մեր հարեան ազգերը օգնութեան ձեռք չկարկառեն:

Եթէ նրանք չխախտեն եղբայրութեան և համերաշխութեան սրբազան ուխտը:

Վրաց փառապանծ ժողովուրդը, որպէս պատմութեամբ, կրօնքով ու սրտով մեզ հետ նոյնացած ազգ, որ արուեստի մէջ տուել է Ռուսթաւելու նման մեծ դէմքեր, պիտի համերաշխ, եղբայրօրէն մեզ հետ տանէ այն ծանր խաչը. նա ևս մեզ պէս ահաւոր վտանգի առջև է դրուելում, նա ևս ենթակայ պիտի լինի վերահաս աղէտի:

Եւ փորձութիւնը, աղէտը աւելի ևս պիտի մօտիկացնի երկու բոլոր ժողովուրդները, աւելի ու աւելի պիտի իրար խառնի նրանց բաքախուն սրտերը:

Մեր հարեան թուրք ժողովուրդը նմանապէս վճռական դեր է խաղալու ներկայ փորձութեան ժամին. նրա վերաբերմունքից շատ մեծ բան է կախուած. նա պիտի լինի համերաշխութեան գրօշակակիր Կովկասում և կամ պիտի իր արիւնը խառնի եղբայրասպան դաժան կոռւին:

Թուրք ժողովուրդ. դու որ եղբայրօրէն պատերազմի այս չորս տարիների ընթացքում ապրել ես հայ և վրացի ժողովուրդի հետ, որ ջահակիրն ես եղել յեղափոխութեան, որ նոյնպէս տանջուել ու հալածուել ես ցարի անարգ բռնակալութիւնից, դու մեծ դեր պիտի կատարես Կով-

կասում, դու պիտի մասնակցես Կովկասի փրկութեան սրբազան գործին: այդ պարտականութիւնը ոչ միայն դնում է եղբայրութեան ու յեղափոխութեան ոգին, այլ այդ պահանջում են քո տնտեսական, կուլտուրական և այլ շահերը:

Մենք վստահ ենք, որ Կովկասի բոլոր ազգերը, ի թիւս որոց և ռուս ազգաբնակիւթիւնը, ամեն բանից բարձր պիտի պահեն համերաշխութեան դրօշակը և պատուով պիտի առաջնորդեն նրան մինչև վերջին վայրկեանը:

Օն, ուրեմն, Կովկասի բոլոր եղբայր ժողովուրդներ, համաշխարհային մեծ պատերազմի, մարդկային պատմութեան մէջ անսխալ թափ այս կրիտիքական օրերի և ապառնացող ահաւոր վտանգի առջև, ցոյց տուէք ձեր յեղափոխական ոգին, ձեր համերաշխ ու բարի դրացիութիւնը:

Թող գեղեցիկ Կովկասը մնայ մաքուր եղբայրասպան կռիւէ, մնայ ազատ իր թանկագին ազատութեամբ, իր համերաշխութեամբ և յեղափոխական աննուաճ ոգիով, իբրև օրինակ ոչ միայն արևմտաեւրոպական Ռուսաստանին, այլև հանուր աշխարհին...

Ձեր խաւարներ մեր երկնակամարի պայծառ արեգակը, չը մոխրացնենք մեր շէնքն ու շէնքիքը, չը կործանենք դարերով ու մեծ զոհողութիւններով ստեղծուած մեր գեղեցիկ կուլտուրան:

Ահաւոր վտանգի առջև լինենք պաղարիւն, լինենք լրջախոհ, համերաշխ և դիտակցենք մեր քաղաքացիական ու մարդկայնական պարտքը:

Այս է միակ փրկարար ճանապարհը...

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻՆ

Կովկասի ֆրոնտը վտանգուած է զօրքի մեծագոյն մասի հեռանալու պատճառով: Վտանգը սպառնում է համայն պետութեան, բովանդակ Կովկասին և Հայաստանի ու Կովկասի հայութեան: Այս պատմական օրերին մեզ վիճակում է մի համապետական, համակովկասեան և համադրային առաքելութիւն: Ծանր է այս առաքելութիւնը, թերևս վեր մեր թոյլ ոյժերից, բայց անխուսափելի է:

Ազգային խորհուրդը յենւած հայութեան բոլոր խաւերի և մեր բոլոր գործօն կուսակցու-

թիւնների վրայ՝ կոչ է անում համայն հայութեան, ուժերը լարած, գործի անցնելու:

Վարդապրում ենք, որ հայ դասալիքները անմիջապէս մտնեն հայացած զօրամասերը:

Հրահանգում ենք, որ հայ մտաւորականները իրենց հմտութիւնն ու արուեստը տրամադրեն հայրենիքի պաշտպանութեան գործին:

Պատւիրում ենք ունեւոր դասին զրամական առատ միջոցներ դնել Ազգային Խորհրդի տրամադրութեան տակ:

Եւ, առհասարակ, ամեն հայի առաջադրում ենք անտրտունջ կատարել Ազգային Խորհրդի կարգադրութիւնները:

Այս օրհասական վայրկեանին ամեն հայ, որ խուսափում է իր բաղաբացիական և ազգային պարտքը կատարել, դաւաճան է հայրենիքի և, իբրև դասալիք, արժանի է խստագոյն պատժի:

Հայոց Ազգային Խորհուրդ

ՀԱՅԱԿԱՆ ԿՈՐՄՈՒՄԻ ՇՐԱՄԱՆԱՏԱՐԻ ԱՌ՝ՁԻՆ ՇՐԱՄԱՆԸ

Գեղեցիկների 14-ին

Երջանիկ եմ այն բարձր պատուով, որ ինձ վիճակուած է լինել հայկական նոր կազմուած առաջին կորպուսի հրամանատարը:

Յայտնում եմ իմ խորին շնորհակալութիւնը հայոց Ազգային Խորհրդին և հայ Զինւորական Միութեան, որոնք այդ ընթացքում արժանացրին ինձ այդ բարձր պատուին և տաժեցին դէպ ինձ այդպիսի վստահութիւն և բարեհաճ ուշադրութիւն: Բարի ժամին, իմ թանկագին աշխատակիցներ—գործադրենք բոլոր ոյժերը մեր թանկագին հայրենիքի հզօրութեան, վերածնութեան համար, յիշելով որ մեզ վրայ է ընկած կրկնակի պարտականութիւն՝ ապահովելու Ռուսաստանի ահմանները թշնամուներս խուժումից, պաշտպանելու Հայաստանի սիրտը՝ հայի հաւաքած արիւնների կրկիւրը, որ հիւծուել է դարևոր թշնամիներից, իսկ մեր ներքին կեանքում պէտք է նեցուկ լինենք կարգ ու կանոնի և պաշտպան խաղաղ քաղաքացիների:

Արդէն ծագում է դարաւոր նահատակ և բազմատանջ հայ ժողովրդի վաղուց յուսացած և ջերմօրէն սպասած Արշալոյսը:

Աստուծոն ապաւինած համարձակ յառաջ դէպ մեր արդար և սրբազան գործը:

Կատարենք մինչև վերջ մեր պարտքը հայրենիքի և հայ ժողովրդի առաջ և թող պարգօրէն տեսնեն Ռուսաստանը և մեր

քաջարի ու հաւատարիմ գաղնակիցները, որ մենք արժանի ենք նրանց վստահութեանը:

Հայկական կորպուսի հրամանատար
գեներալ-մայոր ՆԱԶԱՐԵԹՅԱՆ

Այս հրամանը կորպուս բոլոր վաշտերում, բաժնարաններում, պարկերում և կոմանդանտուրաներում:

ԽՍԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

1916 թուի յունուարից, Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան Կենտրոնական Խորհուրդը ձեռնարկեց իր օրգանի՝ «Համաբաւարեռ»-ի հրատարակութեան:

Եւ այնուհետեւ մինչեւ ներկայ տարուայ նոյեմբերի սկիզբը, շարաթաթերթը կտրոզացաւ իր գոյութիւնը պահպանելու: Բայց պատերազմի և երկրի խռնակ գրութեան պատճառով ստեղծուած ծանր պայմանները, զրանց հետ կապուած նաեւ զրաշարի ու տպարանի հազուադէպ լինելը, մանաւանդ հայկական գորակոչի պատճառով շատ զրաշարների զինուորութեան ենթարկուելը այլեւս նախաւորութիւն չեն տալիս Ընկերութեան Կենտրոնական Խորհուրդին շարունակելու թերթը: Թղթի, տպագրութեան և զրաշարի գները այն աստիճան թանկացել ու աւելացել են, որ անկարելի է առանց մեծ փասի սեւ լրագրի հրատարակութիւնը: Խորհուրդը նկատի ունենալով այդ հանգամանքը, որոշեց առժամապէս, անորոշ ժամանակով դադարեցնել «Համաբաւարեռ»-ը, մինչեւ որ ներկայումս տիրող ծանր պայմանները փոխուեն և նախաւորութիւն լինի թերթերին շարունակել առանց փասի իրենց գոյութիւնը:

«Համաբաւարեռ»-ի առժամեայ դադարումը իրաւունք է տալիս խմբագրութեան մի քանի խօսքով ընդգծելու և պարզաբանելու թերթի մինչայժմեայ ուղղութիւնն ու կատարած գերը:

Ամենից առաջ Կովկասի Հայոց Բարեգործականի նրման մի լայնածաւալ ու խոշոր ընկերութիւն, որ ճիւղեր ունի Անդրկովկասի համարեա թէ բոլոր հայաբնակ մասերում, անհրաժեշտ էր, որ ունենար իր օտարական օրգանը, իր պաշտօնաթերթը, որի մէջ մանրամասնօրէն արձանագրուէին Ընկերութեան Կենտրոնական Խորհրդի և գաւառական ճիւղերի գործերը:

Եւ իսկապէս «Համաբաւարեռ»-ում, որքան ներում էր իր ծաւալն ու տարողութիւնը, մանրամասնօրէն արձանագրուելու տպագրուելու և կենտրոնի ու ճիւղերի հաւելները, որոշումները, արձանագրութիւնները և շրջապահականները:

Նեւ աւելին՝ պատերազմի պատճառով տեղահանուած ու արդուած մեր թիւրքահայ եղբայրների օգնութեան համար, Բարեգործական Ընկերութեան կից կազ-

մուեցին զանազան մարմիններ ու մասնաժողովներ, Կենտրոնական Կոմիտէ, Գարեհաւորման բաժանմունք, Որբանոցային յանձնաժողով և այլն: Այդ բոլոր մարմինների ու կոմիտէների գործերն ու՝ հաշուետուութիւնն ևս ժամանակագրական կարգով ու պարբերաբար տպագրուել են «Համաբաւարեռ»-ում, որը ունեցել է յատուկ բաժիններ յատկապէս՝ զաղթականների պարենաւորման, որբանոցների, դպրոցների վերաբերեալ գրութիւնների ու տեղեկագիրների համար:

Իրանցից դուրս, «Համաբաւարեռ»-ը ունեցել է իր յաւելեալ-թերթերը, ուր տպագրուել են որբերի թիւերը, նրանց ծննդավայրը, անունը, աղգանունն և այլն:

Բայց «Համաբաւարեռ»-ը միմիայն չի ամփոփուել լոկ Ընկերութեան պաշտօնական օրգանի դերում, նա ունեցել է նաեւ այլ բաժիններ՝ հասարակական, զրական, գիտական, քաղաքական և այլն: Որտեղ մասնակցել և արտայայտուել են մեր հասարակական ու զրական մի շարք աչքի ընկնող ոյժեր ու դէմքեր:

Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերութիւնը լոկ կուլտուրական ու կրթական մի հաստատութիւն լինելով, անկուսակցական է, ուրեմն և նրա պաշտօնական օրգանն ևս բնականաբար անկուսակցական բնոյթ և արտայայտութիւն պիտի ունենար: Եւ իսկապէս էլ թերթը զբաւած է եղել սկզբից մինչեւ վերջը անկուսակցական հօդի վրայ, ծառայել է հայութեան ընդհանուր շահերին, բազմակողմանի կերպով քննել ու վերլուծել է մեր հասարակական, զրական հարցերը:

Այն բոլոր խնդիրներն ու հարցերը, որոնք կապ ունին հայ ժողովրդի ճակատագրի, ֆիզիքական գոյութեան, մասւոր ու կուլտուրական բարգաւաճման և զրականութեան հետ, անկողմնակալ ու բազմակողմանի քննութեան են ենթարկուել մեր թերթում և անցել նրա առոն դատողութեան ու քննադատութեան բովից:

Եթէ եղել են մանր մունր թերութիւններ ու սայթաքումներ, թերթի նպատակի և ուղղութեան ասպարէզում, եղել են լոկ պատահական պատճառներից. զրանք այնքան աննշան են եղել, որ երբէք աչքի չեն զարնւում և նիւթ չեն կարող ծառայել սեւ քննադատութեան:

«Համաբաւարեռ»-ը ունեցել է նաեւ մասնաւոր բաժիններ. համաշխարհային պատերազմ, քրոնիկոն, գաւառ, մատենախօսութիւն ևն: Համաշխարհային պատերազմի բաժնում պարբերաբար նկարագրուել ու արձանագրուել են ներկայ համաշխարհային պատերազմի անցքերը բոլոր ճակատամասերի վրայ:

Գաւառական բաժնում տեղ են արուած գաւառից եկած թղթակցութիւններին, որոնց մէջ նկարագրուած է գաւառների կեանքը, ժողովրդի կուլտուրական ու տնտեսական կացութիւնը:

Իրոնիկոնի բաժնում պարբերաբար հաղորդուել են

Գեղարուեստ

* * *

Աստղերը ժպտում են երկնքից,
Ցուլքերը շողշողում ջրերում:
— Գերեւել է իմ հոգին բո երգից
Այս դարնան ծաղկազարդ օրերում:

Վարդերը մեղմօրօր, սիրասուն
Բուրում են հովի հետ միասին;
— Յանգերգով հասկերը գեղասուն
Քեզ են միշտ օրհներգում, իմ անգին...
Տիգրան Տէրունի

ՊԱՏԿԵՐԻԴ ԱՌՋԵԻ

Կանգնած եմ մոլոր պատկերիդ առջև,
Անթարթ աչերիդ դիւթական ծովում:
Ուրական ես դու, մի անշարժ տերեւ,
Մի լուռ հոգեհան հմայքի ծոցում...

Ժպտում են նազով աչերդ սրտիս,
Դիւթում իմ հոգուն կարօտներ ու լաց:
Հին-հին յուշերի կարաւանն է գալիս,
Նոր կարօտների վայելքով բարձած...

Մարում եմ գողով լոյսերը արծաթ,
Գարում են իմ քով չարքեր ու դեեր,—
Դրկում եմ մութում պատկերդ անթարթ,
Արցունքով թրջում ճերմակ ու սևեր...
Դստնիկ Ղազարեան

ԳՐԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական ու հասարակական կեանքի ներկայ խառնա-
փնթոր ու վայրիվերոյ վիճակը աննպաստ պայմանների մէջ է
դրել գրականութիւնն ու գեղարուեստը:

Տնտեսական տագնապը, ետուզեղը, հոգեկան աննորժալ ու
աններդաշնակ գրութիւնը, սուրն ու արիւնը մի մի խոչընդոտներ
ստեղծագործական աշխատանքի, որ խաղաղ ու անգորբ
սնքի միայն յատուկ է:

Ահա թէ ինչու պատերազմի այս քառամեայ ժամանակա-
նում, հայ գրականութիւնը, հայ մտքի ու զրչի գեղեցիկ
մնաց թոյլ ու տարտամ, չտուեց ուժեղ և ապաւորիչ ար-
ութիւններ:

Սէ մենք բնորոշելու լինենք անցնող տարուայ հայ գրա-
ւանքը, պիտի տեսնենք, որ համեմատած պատերազմի
օղորդանքներն՝ աւելի բեղմնաւոր ու խոտաւնալից ե-

ղանակալից երեւոյթը մենք բացատրում ենք նրանով,

որ պատերազմի նենց սկզբին հայ ժողովուրդը գտնուում էր տ-
նօրինակ ոգևորութեան մէջ:

Մի կողմից կամաւորական զնդերի արշաւանքը և նրանց
հետ կապուած մեծամեծ յոյսերն ու ակնկալութիւնները, միւս
կողմից Տաճկահայաստանի շուրջ մեր կազմած հիասքանչ երազ-
ները, հայ ժողովրդի ամբողջ ուշադրութիւնը կենտրոնացրել էին
իրենց վրայ: Ոգևորութիւնն ու ետուզեղը այն աստիճան կյա-
նած էր հայ ժողովրդի մաւաւորական ոյժերը, որ այնպէս զրա-
կանութեան, արուեստի մասին խօսք անգամ լինել չէր կարող:

Այլևս հրապարակը մնացել էր կոչերին, կոխներին նկարա-
գրութիւններին, ներսոսամարտերի արձանագրութիւններին և
այդպիսի լրագրութեանը, որ ժողովրդի կողմից կարգաւորում ու
խրաչնում էր մեծ նետաքրքրութեամբ:

Պատերազմի առաջանալու հետ, սակայն, կամաց կամաց
իջաւ ու ցամաքեց հայ ժողովրդի ոգևորութիւնը: Հայ ազգի ոսկի
ակնկալութիւնները ռուսական ցարիզմի նենգ ու զաղիր ճիւղա-
նների պատճառով մեծ չափով օղը ցնդեցին:

Տաճկահայ մեր եղբայրները ենթարկուեցին զեւեալ չտես-
նուած մի արհաւիրքի, մեծ մասով կոտորուեցին, աքսորուեցին
ու զօհ գնացին աւանդ կառավարութեան բարբարոս բնազդնե-
րին:

Կովկաս թափուեցան մեր եղբայրների ծուռտուած ու ա-
րիւնլուայ բեկորները, նիւթական ու բարոյական ամենածանր
պայմաններում:

Այս պատճառներով էլ սկսուած ծայր աստիճան ոգևորու-
թիւնը նոյն արագութեամբ տխրութեան ու հիասթափութեան
փոխուեց: Կամաւորական զնդերը մէկը միւսի ետևից լուծուեցին:
Հայ ժողովուրդը անսպասելի աղէտից ծաւառուած ու արիւնլուայ,
մեծ Ֆիասկոյի ենթարկուեց: Այլևս ինկան ոգևորութեան մեծ
թափերը: Նրանց փոխարինեցին այլ արժէքներ ու ձգտումներ:

Հայ ժողովուրդը պատերազմի արհաւիրքներից, անտեսա-
կան ու քաղաքական ծանր հարուածներից ուժասպառ, մի պահ
ամփոփուեց և աշխատեց իր վերքերը բուժել:

1917 թուականը մեծամասնաբար հայ ժողովրդի ինքնամ-
փոփման ու հիասթափութեան շրջանն է կազմում: Ահա թէ ին-
չու այդ շրջանին գրականութիւնն ու արուեստը որոշ քայլեր ու
յառաջացումներ արին:

Այդ թուականին Բագուում սկսեց հրատարակուել «Գործ»
գրական, գիտական, քաղաքական ամսագիրը, ընդարձակ ծաւա-
լով և նիւթական աննախընթաց միջոցներով: «Մուրճ»-ից ու
«Նոր-Հոսանք»-ից յետոյ, երկար ժամանակ չունէինք մի լուրջ ու
հաստատուն պարբերագիր:

Հայ գրականութեան արտագրութիւնները և մանաւանդ նոր
ու թարմ գրողների գեղարուեստական երկերը կամ մնում էին
անտիպ և կամ հրատարակուած էին պատահաբար լոյս տեսնող
այս կամ այն ժողովածուի մէջ և օրաթերթերում:

Հայ գրականութիւնը չունէր իւր արտայայտիչ կենտրոնա-
կան օջախը, մի լուրջ օրդան, որտեղ ապագրուէին ու երևան
գային գեղեցիկ երկերը:

Եւ ահա «Գործ» ամսագիրը եկաւ գոցելու այդ խոչընդոտը:
Մինչև այժմ լոյս տեսած «Գործ»-ի համարները ցոյց են տալիս,
որ թերթը մի շատ լուրջ ու աննախընթաց ամսագիր է, ուր
արտայայտուել են թէ ռուսահայ և թէ տաճկահայ համարեա բոլոր
յայտնի գրողները: Այնտեղ արտայայտուել են նաև մի շարք ե-
րիտասարդ ոյժեր, որոնք հեռանկատ ցոյց են տուել իրենց գե-
ղեցիկ շնորհը:

«Գործ»-ի գրական բաժինը եղել է հարուստ, որքան ներքեւ են ներկայ պատերազմական ու տնտեսական ծանր պայմանները: Գրական բաժնում ապագրուած են մի քանի ինքնուրոյն ու թարգմանական խոշոր երկեր, որոնց մասին զգալի տարար լրագրական էջերը հնարաւորութիւն չեն տալիս երկար ու հանգամանորէն կանգ առնելու:

Նոյնպէս հարուստ ու բազմակողմանի է եղած «Գործ»-ի միւս բաժինները, ուր գետեզել են մեր հասարակական ու գիտական ասպարիզում աչքի ընկնող ուժերի գրչի արդիւնքները:

1917 թւի հայ գրականութիւնը գրեթէ ամբողջել է «Գործ» ամսագրի շուրջ, որի հրատարակչներն ու խմբագիրները, հակառակ տիրող նիւթական ու բարոյական դժնդակ պայմանների, զարմանալի յամառութեամբ և հայկական տոկոսութեամբ շարունակում են ամսագիրը և գուցէ էլ աւելի շարունակեն աւելի և աւելի դարձնելով թերթը բազմակողմանի, հարուստ և հետաքրքրական:

1917 թւականին լոյս է տեսել նաև սկսնակ գրողների զգրական-գեղարեստական «Գառանի» ամսանախը: Այդ ամսանախը, որ մի քանի տարիների կեանք ունի, թէև չի տւել մի շոշափելի արդիւնք, չի տւել ուշադրութեան արժանի մի արժէքաւոր գրական արտագրութիւն, բայց այնուամենայնիւ ողջունելու է այն ոգևորութիւնն ու ամբիւթութիւնը, որ գոյութիւն ունի Ալմանախը խմբագրող սկսնակ ոյժերի մօտ: Խմբագրողների մի գեղեցիկ ձեռնարկութիւն է կազմում Միքայէլ Մանէլեանի երկերի ժողովածուն՝ գիրքը, որ հրատարակեց արանից մօտ մի երկու ամիս առաջ:

Նոր տարեշրջանը սակայն սկսած է գրականութեան համար շատ աննպաստ հեռանկարով: Նորից հայութիւնը սկսել է յուզուել ու ջղագարուել, այս անգամ ոչ թէ քաղաքական ակնկալութիւններով ու մեծամեծ յոյսերով, այլ լինել չլինելու ահաւոր հարցով:

Այժմ Հայութիւնը կանգնած է մի անդնդի ծայրին և ֆիզիքական բնաջնջման ճանապարհին: Այժմ գրականութիւնն ու արուեստը, ինչպէս նաև կուլտուրական միւս արժէքները՝ երկըրորդական նշանակութիւն են ստացել:

Յամենայն դէպս հայ յեղի ֆիզիքական վտանգի ամենածանր պահին նոյն իսկ չիմնունում նրա ստեղծագործական ոյժը, նրա հանճարը անմեռ է և յամառ:

Նոր տարուայ նախօրեակին ահա, լոյս է տեսնում մի նոր ու խոստանալից գրական-գեղարեստական ժողովածու՝ «Հրազդան» անունով: Սա էլ մի նոր և հզօր փաստ է հանդիսանում Հայ ցեղի անսպառ ուժին ու կուլտուրական բարձր ու զօրաւոր հակումներին:

Այդ հակումները մանաւանդ անուշադ են Հայաստանից եկած տարագիր ժողովրդի մէջ, որի երակներից հոսում է մեր ժողովրդի ամենից մաքուր ու ամենից կարմիր արիւնը:

Ողջունելով նոր ժողովածուի՝ «Հրազդանի» ասպարէզ գալը, նրանով էլ փակում ենք մեր այս թուեցիկ ու համառօտ գրական տեսութիւնը:

X

ՆԵՐԿԱՅ ՕՐԵՐՈՒՆ ԿԱՎԱՍԵԱՆ ԱԶԳԵՐՈՒ ՊԱՐՏԵԸ

Յեղափոխական երկրի մը ամենէն սուր և ամենէն յատկանշական օրերը կապրի Ռուսիան: Շէնք շնորհք անիշխանական վիճակի մէջ է երկիրը, ամբողջ Ռուսիոյ մէջ 6—7 հաստատութիւններ քուսած են, որոնք «կառավարութիւն» կանուանեն ինքզինքնին, ասոնց մէջ կան որ ինքզինքնին բոլոր Ռուսիոյ իշխանութիւնը կը հռչակեն, կան ալ որ Ռուսաստանի ո ո է մէկ մասին փաստօրէն անկախ կառավարութիւնը:

Կենտրոնական իշխանութիւնը որու ձեռքն ալ անցնի, իր յարաւերութեան և գոյութեան միակ պայմանն է կառավարողական ոյժ և կարողութիւն մէջտեղ բերել, երկիրը, ժողովուրդը, որ մտածէ կառավարական տարրերու մասին, միակ բան մը կը փնտռէ ամեն պարագայի մէջ, և ասիկա կառավարութեան մը գոյութեան շոշափելի փաստն է—ապահովութիւն:

Ամենսիդէլայիստ դարձած ժողովուրդն անգամ կը վախայ անստոյգ, լուսնգաւոր գրութենէն և կարող է մղուել դարձեալ դէպի հարկական օրերը, որոնք իր խառնաւորում ուղեղին, անցած քացած նեղութիւններու սովորական սպիացումով, կթուին նուազ ծանր և աւելի տանելի:

Պատիւութիւնը այդ դասը կուտայ և պէտք չէ մղել ժողովուրդ մը դէպի այդ անկումն ու ուժերու սպառումը, անոր համար զոցելով էվոլյուսիոնի համբան և գլխապառտա արագութեամբ դէպքերու և յուզումներու յաջորդականութեան մը յոգնութիւնը դարտագրելով անոր:

Ինչ որ ալ ըլլայ, փաստը սա է որ Ռուսիան այսօր պէտք ունի զօրեղ իշխանութեան:

Պէտք է ի նկատի առնել այս քիչ ուսումնասիրուած երկրին ինքնուրոյն պայմանները:

Ինչ կը ներկայացնեն անոնք:

Արտասահմանի մէջ կրթութեան և հոնկէ իւրացուած դաստիարակութեամբ բարձր մտաւորականութիւն մը, էլիթ մը, որոնց ուղղութեամբ, երկրին մէջ գաստիարակուած երիտասարդութիւն, որոնք կը կազմեն փոքրիկ և ժողովուրդէն շատ մեկուսացած (դիտական իմաստով) տարր մը, և միւս կողմէն ժողովուրդը, բուն Ռուսաստանի իսկական պատկերը, հարագաւոր ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ Բիւզանդական Փանատիկոսութիւններու կիսակիրթ և ասիական միջավայրի ծնունդ և խառնուրդ մը: Արդէն Ռուսաստանի մեծագոյն տոկոսը գիւղացութիւնն է, որ քաղաքակրթական ընդունակութեան մեծ ազդակ մը չէ ապահովար...

Ռուսական երկրի այս պատկերին վրայ աւելցուցէք ազգերու, տարրերու և բարքերու այլազանութիւնը և կրնաք երեւակայել թէ որքան ծանր խաղ է յեղափոխական հատուածներու խաղը, որ տեղի կունենայ այս միջավայրին մէջ...

Գալով Կովկասին, հոս խնդիրը չափազանց լրջութիւն՝ զգուշութիւն կը պահանջէ, քանի որ այստեղ թիւրիմացութիւնները շատ շուտով կրնան քաղաքացիական բաղխումներէ աւելի վտանգաւոր հոգերու վրայ:

Կովկասը, բազմացեղ, այլազան և քրոնիկանայու զոգ շատ մը չի լուծուած վեճերովը շատ տխուր կը ներկայացնէ:

Մեզ համար հետաքրքրական էր, թէ ինչ դեռ այս օրերուն, Կովկասի համեմատաբար ցեղային և լարիշ շատ մը առանձնայատկ կապուած երկու քոյր ազգերը, հայերն

